

МЕТОДОЛОШКИ ИЗАЗОВИ ИСТОРИЈСКЕ НАУКЕ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У ПРИШТИНИ
СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ

МЕТОДОЛОШКИ ИЗАЗОВИ ИСТОРИЈСКЕ НАУКЕ

Тематски зборник међународног значаја

Уредили и приредили
Проф. др Здравко Делетић
Доц. др Далибор Елезовић

Косовска Митровица, 2018.

**МЕТОДОЛОШКИ ИЗАЗОВИ
ИСТОРИЈСКЕ НАУКЕ**

Тематски зборник
међународног значаја

Издавач
Филозофски факултет Универзитета
у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици

За издавача
Проф. др Мирјана Лончар-Вујновић,
декан

Главни и одговорни уредник
издавачке делатности
Проф. др Мирјана Лончар-Вујновић

Уредили и приредили
Проф. др Здравко Делетић
Доц. др Далибор Елезовић

**METHODOLOGICAL CHALLENGES
OF HISTORICAL SCIENCE**

Thematic Collection of Papers
of International Significance

Published by
University of Priština,
Faculty of Philosophy,
Kosovska Mitrovica

For publisher
Professor Mirjana Lončar-Vujanović,
dean

Editor-in-chief
Professor Mirjana Lončar-Vujanović

Editors
Professor Zdravko Delečić
Assistant professor Dalibor Elezovic

Рецензенти:

Др Дарио Видојковић, Универзитет у Регензбургу, Регензбург, Савезна
Република Немачка

Проф. др Тодор Галунов, Великотрновски универзитет Свети Ђирило и
Методије, Велико Трново, Република Бугарска

Доц. др Сергеј Суљак, Санктпетербуршки државни универзитет, Санкт
Петербург, Руска Федерација; Тараклијски државни универзитет Григорије
Цамблак, Тараклија, Република Молдавија

Проф. др Урош Шуваковић, Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица,
Република Србија

Лектура и коректура
Александра Соврлић

Техничка припрема и штампа
Краљево: Graficolor

Тираж
300 примерака

ISBN 978-86-6349-109-0

Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Приштини са
привременим седиштем у Косовској Митровици својом Одлуком бр. 181 од 26. ја-
нуара 2018. године прихватило је позитивне рецензије овог тематског зборника
међународног значаја.

Зборник је резултат рада на научноистраживачком пројекту III 47023, „Косово и
Метохија између националног идентитета и евроинтеграција“, који финансира
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	x
СТЕФАН И. АНЧЕВ НАУЧНО ПИТАЊЕ БАЛКАНСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ – ПОКУШАЈ УСПОСТАВЉАЊА БАЛКАНСКОГ САВЕЗА ОДНОСНО БАЛКАНСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ	1
МИХАЕЛ Т. АНТОЛОВИЋ КА СНАЖЕЊУ РАЦИОНАЛНОГ ПОТЕНЦИЈАЛА ИСТОРИЈСКЕ НАУКЕ – ХЕУРИСТИЧКИ ЗНАЧАЈ КОНЦЕПТА ИСТОРИЈСКЕ КУЛТУРЕ.....	15
АНДРЕЈ В. БАРАНОВ ИССЛЕДОВАНИЯ РОССИЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ В ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РОССИИ: АЛЬТЕРНАТИВЫ НЕОЕВРАЗИЙСТВА, ПРАВОСЛАВНОГО МИРА И ЗАПАДНИЧЕСТВА	33
ДУМАНГУЛ М. БАЗАРБЕКОВА, АЛИМА Т. ЖИЛКАЙДАР ПРОБЛЕМЫ БИОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ К. И. САТПАЕВА.....	47
MILIVOJ D. BEŠLIN, MOMIR B. SAMARDŽIĆ POSTFAKTUALNA ISTORIJA: SAVREMENI REVIZIONISTIČKI IZAZOVI ISTORIOGRAFSKOJ METODOLOGIJI U SRBIJI	57
ЗДРАВКО М. ДЕЛЕТИЋ КЊИЖЕВНОСТ, ИСТОРИЈА И ПОЛИТИКА: ЊЕГОШ И ГЕНОЦИД	77
КАТИНА З. ДИМИТРОВА СЪБИТИЈА, ПРОЦЕСИ И ИНИЦИАТИВИ ОТ МЕЖДУНАРОДЕН ХАРАКТЕР ЗА СТАБИЛНОСТ И СЪТРУДНИЧЕСТВО 1995–2000 Г.	103
ПРЕДРАГ Н. ДРАГОЈЕВИЋ ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ И ИСТОРИЈА	117
ДАЛИБОР М. ЕЛЕЗОВИЋ МЕТОДОЛОШКИ ИЗАЗОВИ ИСТРАЖИВАЊА ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА ЗА РАНО МОДЕРНО ДОБА	139
ЈУРИЈ М. ХАДАЛИН НЕПОЖЕЉНА БАШТИНА? ИСТОРИОГРАФСКИ ДИСКУРС О (ДРУГОЈ) ЈУГОСЛАВИЈИ У СЛОВЕНИЈИ	161

РАВИЛЯ Р. ХИСАМУТДИНОВА ВЛИЯНИЕ ПОЛИТИКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ НА ОБЪЕКТИВНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЧИН НАЧАЛА ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ	172
ВЯЧЕСЛАВ А. ИВАНОВ «ОСВЕЩЕНИЕ СОВЕТСКО-ФИНЛЯНДСКИХ ВОЕННЫХ КОНФЛИКТОВ 1939-1944 ГГ. В УКРАИНСКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ».	187
МАРИЈА В. КОЦИЋ РАНОМОДЕРНА ШТАМПА КАО РЕЛЕВАНТАН ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР: ПРИМЕР ИЗВЕШТАВАЊА MONTHLY MERCURY-ЈА О ПРИЛИКАМА У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ ТОКОМ 1691. ГОДИНЕ	209
НИНА С. МАРКОВИЋ КАЗЕ ИЗАЗОВ “МЕГА-ИСТИНЕ” И КОЛЕКТИВНОГ ПАМЋЕЊА У ИСТОРИЈСКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА: БЕРЛИНСКИ КОНГРЕС (1878) КАО СТУДИЈА СЛУЧАЈА	221
ЕЛЕНА И. КУБРАКОВА, НАТАЛИЈА Е. ГУРИНА ВТОРАЈ МИРОВАЈ ВОЈНА В ДОКУМЕНТАХ, МЕМУАРАХ, ЛИТЕРАТУРНИХ ОБРАЗАХ	237
МАРИЈА И. МАТЈУШЕВСКАЈА ИСТОРИОГРАФИЧЕСКАЈА ОЦЕНКА В КОНТЕКСТЕ СМЕНИ ПАРАДИГМ НАУЧНОГ ИСТОРИЧЕСКОГ ЗНАНИЈА (НА ПРИМЕРЕ ИЗУЧЕНИЈА НАУЧНОГ ТВОРЧЕСТВА В.О. КЛЮЧЕВСКОГ).....	257
ЈЕЛЕНА З. МИЛИЋ КОНЦЕПТУАЛНА (РЕ)ПРЕЗЕНТАЦИЈА ДОГАЂАЈА	277
ИВИЦА С. МЛАДЕНОВИЋ, ДРАГОЉУБ М. КАУРИН ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ АСПЕКТИ КОРИШЋЕЊА АНАЛИЗЕ ДИСКУРСА У ДРУШТВЕНИМ ИСТРАЖИВАЊИМА	290
ŠERVO S. RASTODER EDICIЈА: „TURSKI OSMANSKI IZVORI ZA ISTORIЈU CRNE GORE“	315
ЈАКОВ Г. РИЕР ЛОКАЛНЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ СРЕДНЕВЕКОВОЈ ЕВРОПЕ: ГЕНЕЗИС И ОТЛИЧИТЕЛНЕ ЧЕРТЕ	325
ВОЛФГАНГ Р. РОРБАХ ИСТОРИЈА ОСИГУРАЊА: дефиниција – значење – задаци	340

АЛЕКСАНДАР Д. СТАМАТОВИЋ ЈЕДАН ПРИМЈЕР МАНИПУЛИСАЊА У МАСМЕДИЈСКОЈ ИСТОРИЈИ – ИГРАНА СЕРИЈА „БОЖИЋНИ УСТАНАК“ НА ТВ ЦРНЕ ГОРЕ	360
САША Д. СТАНОЈЕВИЋ АКТУЕЛНА ЗАСТУПЉЕНОСТ ИСТОРИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ НА УНИВЕРЗИТЕТИМА БИВШЕ СФРЈ	382
ЮРИЈ В. ШАХИН РОССИЙСКАЯ ИСТОРИОГРАФИЈА О МЕЖДУНАРОДНЫХ ФАКТОРАХ РАСПАДА ЈУГОСЛАВИИ	398
FILIP D. ŠKILJAN ISTRAŽIVANJE STRADANJA SRBA U NDH KOMBINACIJOM USMENE POVIJESTI I KORIŠĆENJA IZVORNIH DOKUMENATA	410
SRĐAN R. VUKADINOVIĆ METODOLOŠKI IZAZOVI KOMPLEMENTARNOSTI ISTORIJE I SOCIOLOGIJE U PROUČAVANJU DEMOGRAFSKIH PROCESA	428

CONTENTS

PREFACE	x
СТЕФАН И. АНЧЕВ НАУЧЕН ВЪПРОС БАЛКАНСКИЕ КОНФЕРЕНЦИИ – ПОПЫТКА СОЗДАНИЯ ОБЩЕБАЛКАНСКОГО СОЮЗА ИЛИ БАЛКАНСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ	1
MICHAEL T. ANTOLOVIC TOWARDS strengthening THE RATIONAL POTENTIAL OF HISTORICAL SCHOLARSHIP – heuristic SIGNIFICANCE OF THE CONCEPT OF HISTORICAL CULTURE	15
ANDREW V. BARANOV RESEARCH OF RUSSIAN CIVILIZATION IN POST-SOCIALIST RUSSIA: THE ALTERNATIVES OF NEO-EURASIANISM, ORTHODOX WORLD AND WESTERNISM	33
DUMAN M. BAZARBEKOVA, ALIM T. ZILKAYDAR PROBLEMS OF BIOGRAPHICAL RESEARCHES OF K. I. SATPAYEV	47
MILIVOJ D. BEŠLIN, MOMIR B. SAMARDŽIĆ POST-FACTUAL HISTORY: CONTEMPORARY REVISIONIST CHALLENGES OF THE HISTORIOGRAPHICAL METHODOLOGY IN SERBIA	57
ZDRAVKO M. DELETIĆ SCIENCE, HISTORY AND POLITICS: NJEGOŠ AND GENOCIDE	77
KATINA Z. DIMITROVA СЪБИТИЯ, ПРОЦЕСИ И ИНИЦИАТИВИ ОТ МЕЖДУНАРОДЕН ХАРАКТЕР ЗА СТАБИЛНОСТ И СЪТРУДНИЧЕСТВО 1995–2000 Г.	103
PREDRAG N. DRAGOJEVIĆ ART HISTORY AND HISTORY	117
DALIBOR M. ELEZOVIC METHODOLOGICAL CHALLENGES OF THE RESEARCH OF HISTORICAL SOURCES OF THE EARLY MODERN PERIOD	139
YURIY M. HADALIN UNWANTED HERITAGE? HISTORIOGRAPHIC DISCOURSE ABOUT (SECOND) YUGOSLAVIA	161
RAVILIA R. RAKHIMYANOVNA HISAMUTDINOVA THE IMPACT OF POLITICS IN THE MODERN WORLD ON THE OBJECTIVE STUDY OF THE REASONS OF THE START OF THE SECOND WORLD WAR	172
VYACHESLAV A. IVANOV «COVERAGE OF THE SOVIET-FINNISH MILITARY CONFLICTS OF 1939–1944. IN UKRAINIAN NATIONAL HISTORIOGRAPHY».	187
MARIJA V. KOCIĆ EARLY MODERN PRESS AS A RELEVANT HISTORICAL SOURCE: THE EXAMPLE OF MONTHLY MERCURY REPORTING ON SITUATION IN SOUTHEAST EUROPE DURING 1691.	209

NINA S. MARKOVIĆ KHAZE THE CHALLENGE OF 'MEGA-TRUTHS' AND COLLECTIVE MEMORY IN HISTORICAL RESEARCH: THE CONGRESS OF BERLIN (1878) AS A CASE STUDY	221
ELENA I. KUBRAKOVA, NATALIYA E. GURINA WORLD WAR II: DOCUMENTS, MEMOIRS, LITERARY IMAGES	237
MARIYA I. MATSIUSHESKAYA HISTORIOGRAPHIC ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF THE PARADIGM OF THE SCIENTIFIC HISTORICAL KNOWLEDGE (ON THE EXAMPLE OF STUDYING THE SCIENTIFIC CREATIVITY OF V. KLJUCHEVSKY)	257
JELENA Z. MILIĆ CONCEPTUAL (RE)PRESENTATION OF THE HAPPENINGS	277
IVICA S. MLADENOVIĆ, DRAGOLJUB M. KAURIN ASPECTS THÉORIQUES ET MÉTHODOLOGIQUES DE L'UTILISATION DE L'ANALYSE DU DISCOURS EN RECHERCHES SOCIALES	290
ŠERBO S. RASTODER EDITION: "TURKISH OTTOMAN SOURCES OF THE HISTORY OF MONTENEGRO"	315
IAKOV G. RIYER LOCAL CIVILIZATIONS OF MEDIEVAL EUROPE: THEIR GENESIS AND DISTINCTIVE CHARACTERISTICS	325
WOLFGANG R. ROHRBACH VERSICHERUNGSGESCHICHTE: Definition – Aufgaben- Bedeutung	340
ALEKSANDAR D. STAMATOVIĆ ONE EXAMPLE OF MANIPULATION IN MASS MEDIA HISTORY – THE SERIES „CHRISTMAS UPRISING“ ON TV IN MONTENEGRO	360
SAŠA D. STANOJEVIĆ COMPARATIVE ANALYSIS OF REPRESENTATIVES THE COURSE OF YUGOSLAV HISTORY IN THE UNIVERSITIES OF THE FORMER SFRY	382
YURI V. SHAKHIN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY ON INTERNATIONAL FACTORS OF YUGOSLAVIA'S COLLAPSE	398
FILIP D. ŠKILJAN RESEARCH INTO THE DESTRUCTION OF ORTHODOX CHURCHES IN THE TIME OF THE ISC AND THE REBAPTISM OF THE SERBIAN POPULATION WITH A COMBINATION OF ORAL HISTORY AND THE USE OF SOURCE DOCUMENTS	410
SRĐAN R. VUKADINOVIĆ METHODOLOGICAL CHALLENGES COMPLEMENTARITY HISTORY AND SOCIOLOGY IN THE STUDY OF DEMOGRAPHIC PROCESSES	428

ПРЕДГОВОР

Филозофски факултет Универзитета у Приштини – Косовској Митровици има праксу приређивања тематских зборника радова. Катедра за историју одлучила је да приреди међународни тематски зборник методолошких расправа на тему *Методолошки изазови историјске науке*. Неспорно је да се у посткомунистичкој историографији на југословенским просторима, како научној тако и публицистичкој, још више у ненаучном историописању, могу идентификовати методолошке промене дискурса, како у односу на претходну етапу историографије, тако и на избор тема, однос према изворној грађи, још више у начину осмишљавања и концептуализације, појмовном апарату који се користи. Иако савремени историописци претходну етапу називају једноумљем и идеологизираним историографијом, многи и у савременом дискурсу препознају идеологију и политику као одраз измењених друштвених и политичких односа и на њима формиране друштвене свести. Такође, није тешко приметити да се последње три деценије, у односу на промењене услове бављења истраживањем и објашњавањем прошлости, недовољно расправљају теоријско филозофска и методолошка питања изучавања и писања историје. Да ли се чека „историјска дистанца“, што је леп изговор за неучествовање, или се не жели улазити у спорове са центрима политичке моћи и није превише важно. Чињеница је да праве историјске критике и суштинских методолошких расправа у суштини нема. Притом, медијску пропаганду „нове историјске мисли“ не сматрамо довољном, колико год била приметна и како утемељена.

Има ли разлога за озбиљну методолошку расправу? Многи историчари, још више читаоци савремене историјске публицистике мисле да има. Сведоци смо да је у посткомунистичком периоду на просторима држава насталих разбијањем Југославије много историографских и публицистичких радова из домена историописања настало у новом методолошком дискурсу, чије су одлике: антикомунизам и антијугословенство, наглашени национализам, превредновање историографске литературе, „ново читање грађе“ и слични ауторски поступци.

Објављено је много текстова у којима се правда разбијање југословенске државе, чак се оспорава и оправданост стварања 1918. или обнављања 1945. године. Део стручне и лаичке јавности таква тумачења доживљава као освајање слободе и прилику да се објави истина о сопственом народу, изгубљеним тековинама и правима, датим жртвама, претрпљеним злочинима; као ослобађање историографије од „комунистичког једноумља“ и прилику за демократизацију историјске науке. Део историчара такав приступ тумачењу прошлости доживљава као историјски ревизионизам, подешавање прошлости или писање пожељне историје у духу националног и клерикалног инжењеринга. Има и оних који мисле да ни то није довољно, да треба рећи „пуну истину“, која је, по њима, до сада била недоступна, чак

непожељна. При томе се и они који се, без спремности на толеранцију према другоме и другачијем кад је у питању критика историографског наслеђа, веома гласно залажу за објективно тумачење прошлости, критичко коришћење извора и литературе, писање „како је уистину било“ у суштини понашају селективно и искључиво као и историчари у ери комунизма, чини се чак идеолошки агресивније. На нивоу принципа се не може спорити да је „демократски“ антикомунизам као матрица објашњења прошлости и вредновања научности комунистичко-социјалистичке историографије својеврсна идеологија. Нескривени, некад и неутемељени и радикалан национализам као замена за идеологију „братства и јединства“ такође је идеологија. Нема велике разлике између једноумља бројних партија у вишестраначком друштву у односу на једноумље у једнопартијском друштву; свака искључивост, тражење права на ексклузивност, нетолерантност према другачијем и алтернативном је једноумље.

Допустимо да су сви у праву, ако је то могуће? Замисао приређивача тематског зборника радова из историјске методологије била је да се учини напор да упоредимо мишљења научних посленика о методолошким проблемима и искушењима историјске науке у ери посткомунизма и глобализма. Намера је да се чује методолошки дискурс корак даље од приче о класичном историјском методу и критици извора. То укључује теорију и филозофију историје као аспекте истраживања и објашњавања прошлости. Разлога за то има више.

Прошлост се тумачи за потребе и по мери садашњости, што значи да се у промењеним друштвеним и политичким приликама због потреба садашњости мења и поглед на прошлост. Самим тим се мора изнова сагледати приступ објашњавању прошлости по мери промењене друштвене свести, боље рећи потреба политичких субјеката који врше власт и тако креирају друштвене односе, ако потрају и друштвену свест. Истина, у постјугословенским државама на актуелну политику и развој друштвених односа значајан однос имају идеје и утицаји из иностранства, са Истока или са Запада сасвим је свеједно. Увезене идеје и пројекти захтевају радикалан раскид са локалном традицијом и схватањима прошлости у служби нове пројекције будућности. У служби политике метод се мора прилагодити циљу.

У државама насталим разбијањем Југославије у писању о историји, поред антикомунизма, основни састојак нове идеологије је радикални национализам и нескривени клерикализам. При томе, не отварају се често нове научне теме, механички се превреднују резултати науке комунистичке ере, оживљавају се етничке, црквене и локалне традиције и допуњавају новим тумачењима и „аргументима“ о вредности и националном значају. Не негира се фактографија, али се оспорава ваљаност објашњења и концептуализације, не узима се у обзир могућност другачијег схватања и тумачења. Увек је тумачење прошлости задовољавало потребе и интересовања друштва у којем је настало. Да би се дала вредност радикалним променама и оправдало рушење заједничке државе и политичког система вредности на којем

је била утемељена, треба доказати неприхватљивост поражене идеологије и друштвеног система на њој изграђеног, обезвредити идеологију и омразити југословенску државотворну идеју до мере да ником не падне на ум да говори о њеним историјским дометима и оствареним резултатима, иако су они видљиви.

И у „демократској“ историографији је важно и лековито бити против нечега и некога, обрачунати се, осветити се, коначно разграничити историју и територију. Оживљавање старих злочина и прича о страдању, истицање вековног непријатељства народа, теорија завере, прича о геноцидности појединих етничких заједница, производња митова и легенди, обнављање сећања на места страдања, претварање што више савремених ратних злочина у места и датуме страдања, позиви на освету, борба за вековна права, обрачун са стварним или пројектованим непријатељем, уздизање појединаца које народ памти по злочинима и непатриотском понашању на ниво националних јунака, патриота и светаца с разлогом да су их комунисти због националне припадности неправедно осудили и казнили препознатљив је модел политичког понашања у државама насталим раздијањем Југославије. Историчари не само да у томе учествују већ многи и предњаче у томе. Истина, може се рећи да су често у питању недовољно афирмисани и истраживањима доказани „стручњаци“, многи и без ваљаног историјског образовања, иако у јавности путем медија представљани као непошtedни борци за домовину и нацију кроз коначно саопштавање историјске истине. На нивоу принципа, средстава и исхода, може се рећи да између идеолошке матрице комунистичке и матрице „демократске“ историографије нема битне разлике, колико год глобалистички историчари и публицисти настојали да докажу колико су направили искорак у домену научности.

Овим зборником хтели смо дати прилику домаћим и страним ауторима да кажу своје мишљење о понуђеним темама за расправу. Одзив је био значајан, нарочито аутора из иностранства. У Зборнику се налази 26 радова, заступљено је 30 аутора из 14 земаља. Иако уређивање подразумева вредновање радова, да би избегли лични однос према аутору и тексту, усвојили смо библиографски модел распореда, радови су сложени према презимену аутора и првог коаутора. Приређивачи жале што неки аутори са којима су вођени разговори „нису имали времена“ да напишу рад за зборник (свега 9 аутора је из Србије). Зборник је због тога садржајем, ауторским ставовима и идејама сиромашнији, да ли су аутори пропустили прилику нека сами закључе.

У жељи да иницирамо или отворимо научну расправу о методолошким проблемима и изазовима савремене историјске науке, у позивном писму предложили смо теме за размишљање:

- нове методе и технике истраживања класичних и модерних извора;
- хиперпродукција и доступност извора и докумената за савремену историју;

- тиранија штампе и медија: медији као извор чињеница – информација, тумачења, али и као пропаганда, производња информација;
- мемоарски списи и публицистички радови учесника догађаја као извор и подстицај; сведочење, корисно тумачење или обмана (пристрасност, политика, интереси, наручени списи, пропаганда и сл.);
- историчар и савременост: утицај средине, друштвене свести, верских прилика, национализма на историчара и исход историописања;
- патриотизам, национализам и објективност историчара;
- утицај цркве и верских заједница на историографску публицистику;
- планско заборављање прошлости: разлози, облици, исходи;
- политичка употреба прошлости; поправљање, подешавање и измишљање прошлости; утицај политике (локалне и глобалне) на ауторски дискурс и објективност;
- култура сећања: производња савремених митова, места страдања и историјских датума;
- историја или политички и национални инжењеринг; национална историја у ери глобализације;
- „нова историја“ као потреба или средство заснивања националног идентитета и легитимисања националних држава (историја, традиција и идентитет); историописање у служби афирмације или производње идентитета;
- историјско право, национализам, евроинтеграције и глобализација и тумачење савремене историје;
- превредновање прошлости ради садашњице: превладавање прошлости, објективност или историјски ревизионизам;
- промена идеолошког дискурса и научност на тлу бивше Југославије: историјски ревизионизам, подешавање, измишљање, производња модерних митова;
- присвајање прошлости и културне баштине (да ли прошлост припада држави – негдашњој и/или постојећој – или народу), Балканска искуства;
- култура различитости: признати другоме право (већински народ и етничке заједнице, историја мањина), прихватити другог и другачијег (мањег и слабијег) као равноправног;
- вишак историје на Балкану (историографија у разбијеном или искривљеном огледалу; салон лепоте или гланцање трофеја и одликовања);
- може ли историографија као складиште ратова, разарања и злочина бити извор поузданих поука;
- нужност посвећивања више пажње историји цивилизације и стваралаштва, васпитавања за сарадњу и суживот уместо позивања на обрачун и освету у име старих царевина и историјских права;
- могу ли победник и губитник да напишу заједничку историју;

- има ли смисла писати историју „која се могла догодити“ („шта би било да је било“)? ...

Надамо се да ће објављивање овог зборника послужити као подстицај за нове пројекте, научне радове, скупове и конференције са теоријско методолошком тематиком. Објављивање теза из позивног писма је у духу те идеје и потребе, иако су идеје ауторизоване, не полажемо ексклузивно право на њихову даљу теоријску и истраживачку обраду.

Приређивачи зборника изражавају задовољство великим одзивом аутора из иностранства. Поред бивших југословенских република (осим Македоније), заступљени су аутори из 9 иностраних држава. Поред задовољства, изражавамо и велику захвалност ауторима који су веровали у наш пројекат, одазвали се позиву и својим радовима допринели успеху пројекта и квалитету зборника. Захваљујемо се и ауторима чије радове рецензенти нису препоручили за штампу, у првом реду због тога што су „причали класичну историјску причу“, а циљ пројекта био је методолошка расправа. Поседну захвалност изражавамо рецензентима појединачних радова и рецензентима зборника као издавачке целине. Стручним и одговорним ставовима и мишљењима допринели су да овај зборник буде квалитетнији и по свим критеријумима међународни.

Приређивачи / уредници

*Проф. др Здравко М. Делејић
Доц. др Далибор М. Елезовић*

930.2:070(410)"1691"
94:32(4-12)"1691"(046)
32.019.51:327(4)"1691"

МАРИЈА В. КОЦИЋ¹

**РАНОМОДЕРНА ШТАМПА КАО РЕЛЕВАНТАН
ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР:
ПРИМЕР ИЗВЕШТАВАЊА MONTHLY MERCURY-ЈА О
ПРИЛИКАМА
У ЈУГОИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ ТОКОМ 1691. ГОДИНЕ²**

АПСТРАКТ: У појединим деловима Европе, попут Холандије, Енглеске и Француске, укључујући и неке италијанске државе (на пример Венецију), дневно, недељно и месечно извештавање издвојило се до краја XVII века као значајна ставка у креирању јавног мњења. Тај процес имао је својих позитивних, али и негативних страна, док су ове друге лако водиле у манипулацију јавним мњењем. Истраживање је засновано на најважнијим енглеским изворима који третирају прилике у југоисточној Европи и на Леванту током 1691, а припадају категорији штампе (*The Present State of Europe: Or, The Historical and Political Monthly Mercury*, у даљем навођењу *Monthly Mercury*). Информације добијене из тог месечног журнала поређене су с извештајима енглеских амбасадора који се налазе у Националном архиву у Лондону (*The National Archives at Kew Gardens, London*), серија *State Papers, Foreign*, фонд 97 – *Turkey*. Повлачење паралеле између званичних извештаја дипломата и коментара у *Monthly Mercury*-ју представља методолошки принцип издвојен с намером да се укаже на степен објективности у извештавању штампе, али и на приоритете које је она дефинисала у властитој визији прилика у југоисточној Европи, што уједно отвара питање да ли она може бити прихваћена као релевантан историјски извор.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: штампа, *Monthly Mercury*, историјски извор, Енглеска, Велики турски рат.

¹ marijakocich@gmail.com

² Рад је резултат истраживања на пројекту *Модернизација западне Балкана* (ев. бр. 177009) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Увод

Прве дневне новине у Европи појавиле су се почетком XVII века, али су после краћег времена биле угашене.³ Генерално, улога и значај штампе у стварању модерне Европе релативно су слабо истражени за тај период,⁴ што не представља случај с наредним столећем.⁵ Јавност је у појединим деловима Европе током XVII века информисана посредством месечних билтена, док су поједине државе на Апенинском полуострву практиковале краће ависе, најчешће обима неколико пагина.⁶ Пораст значаја обавештавања јавности путем штампаних извора довело је до издвајања појединих „журнала“ који почињу да излазе најчешће једном месечно. То је утицало на то да јавност о дешавањима у појединим државама буде обавештена с извесним закашњењем, али није умањило њихов информативни карактер. Поред тога, бројни појединци су у штампи препознали корисно средство за развијање властите свести о приликама у најближем окружењу, као и у другим деловима Европе и света. Наведена чињеница навела је поједине научнике на претпоставку да је штампа и раније могла да има одређеног утицаја на политички живот и да се њоме посебно користила опозиција. Тако, на пример, хугенотска емиграција од прогона из Француске све до доласка Наполеона Бонапарте на власт користила је штампарску пресу у намери обавештавања шире јавности о свом положају.⁷

Како је један немачки историчар 1776. истакао „Одавно, а посебно од почетка овог [18.] века, није постојала држава у којој се у већој мери писало о политичким стварима, него што је Енглеска“.⁸ Његову констатацију надопуњује Херолд Вилијам Темперлиј који је почетком XX века тврдио да није могуће сагледати ни један део владавине Вилијема III Оранског (1689–1702), односа јавности према краљу и критици његовог политичког деловања без анализе онога што је та-

³ Метју С. Андерсон, *Европа у осамнаестом веку* (Београд: Clio, 2003), 24.

⁴ Једна од најбољих студија на том пољу у: Joop W. Koopmans, *News and Politics in Early Modern Europe (1500–1800)* (Leuven: Dudley, MA: Peeters, 2005).

⁵ Hannah Barker – Simon Burrows (ed.), *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760–1820* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).

⁶ Раздобље XVIII века с аспекта појаве одређених журнала и њихов утицај на креирање јавног мњења у неким европским државама релативно је боље истражен захваљујући већем броју истраживања која третирају тај период. Свакако је обавештавање јавности путем штампе у појединим државама на Апенинском полуострву служило као модел којим су се могли послужити у другим европским државама. О тој теми видети: Brendan Dooley, „The „Giornale de' letterati d'Italia“ (1710–40): Journalism and „Modern“ Culture in the Early Eighteenth Century Veneto“, *Studi Veneziani* n.s. VI (1982): 229–270; Ugo Tucci, „I listini a stampa dei prezzi e dei cambi a Venezia“, *Studi Veneziani* n.s., XXV (1993): 15–33; Anna Maria Rao, „Mercato e privilegi: la stampa periodica“, у: Anna Maria Rao (ed.), *Editoria e cultura a Napoli nel XVIII secolo* (Napoli: Liguori, 1998), 173–199.

⁷ Simon Burrows, „The Cosmopolitan press 1756–1815“, у: Barker – Burrows, *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America*, 23.

⁸ James Van Horn Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 19.

дашња штампа објавила.⁹ Штампа је посебно послужила као корисно средство опозицији која се издвојила против краља у Парламенту, која је управо путем ње придобијала јавност за своје циљеве. Парламентарни живот Енглеска с краја XVII века, када је та држава уређена као уставна монархија, пресудно је утицао на развој јавног мњења у њој.¹⁰ Слободан рад штампарија у односу на друге европске државе, партијска структура (дефинисано деловање виговаца и торијеваца), која је одређивала укупна политичка дешавања у држави и развијен парламентарни систем утицали су на развој штампе у Енглеској и њеног великог утицаја на јавно мњење, у мери у којој то није био случај ни са једном другом државом у Европи.¹¹

Питање оригиналности *Monthly Mercury*-ја и његов значај као историјског врела

Један од најчитанијих енглеских месечника који се издвојио крајем XVII века био је *Monthly Mercury*. Журнал је покренуо Џон Филипс две године раније (1688) када је био штампан први број месечника под називом *Modern History or a Monthly Account of all considerable Occurrences, Civil, Ecclesiastical and Military*. Лист је 1690. преименован у: *The Present State of Europe: Or, The Historical and Political Monthly Mercury*.¹² Часопис је био обима стотинак страна (сходно дешавањима), док су у њему, поред извештаја о дешавањима у другим државама, место нашле и прилике у југоисточној Европи. Иста чињеница оставља могућност за анализу начина на који су људи који су писали у тадашњој енглеској штампи разумевали односе у османској држави, односно њено друштво у тоталитету са свим специфичним верским и друштвеним феноменима, али и противуречностима. Као незаобилазно намеће се и питање колико је енглеска јавност културолошки била припремљена за прихватање чињеница изнетих у штампи. Једно од значајних питања је и на који начин је јавно мњење у Енглеској могло да се одупре наметаним стереотипима о источњачкој деспотији, који се, такође, могу наћи у штампаним изворима.

⁹ Harold William Vezeille Temperley, „The Revolution and the Revolution Settlement in Great Britain: England (1687–1702)“, у: *The Cambridge Modern History*, vol. V. *The Age of Louis XIV*, ed. A. Ward – W. Pothero – S. Leathes (Cambridge: Cambridge University Press, 1908), 227.

¹⁰ Marija Kocić, *Diplomatija u službi kapitala: evropske nacije na osmanskom Levantu (XVI–XVIII vek)*, (Beograd: Hesperiaedu – Filozofski fakultet, 2014), 174.

¹¹ Van Horn Melton, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*, 19.

¹² Marija Kocić, *Turska u međunarodnim odnosima 1688–1699: put u evropsku diplomatiju*, (Beograd: Hesperiaedu, 2014), 19. Цео наслов овог месечника гласи: *The Present State of Europe: Or, The Historical and Political Monthly Mercury, Containing all the Publick and Private Occurrences, Civil, Ecclesiastical and Military, that are most Considerable in every Court: The various Interests of Princes, their several Clais, Disputes and Intrigues, &c. ... For the Month of...*, у даљем тексту: *TMM... For the Month of...*

Под окриљем Сјајне Револуције, оцењене као најславније доба до-тадашње енглеске историје,¹³ Џон Филипс поново се укључио у политички живот Енглеске као декларисани виговац. Први бројеви *Modern History, or a Monthly Account* до 1690. већ су били изишли, до када се он сам уверио да је политички систем који је заживео с Вилијемом III био стабилан и да има будућност. Иста чињеница навела га је на идеју да може дати допринос политичком животу Енглеске. Схватање „властитог доприноса“ Славној револуцији Филипс је препознао у издавању *Monthly Mercury*-ја, који управо исте године почиње да излази. Да би осигурао редовно излагање журнала Џон Филипс претходно је склопио договор с појединим лондонским издавачима.¹⁴ Ускоро се *Monthly Mercury* издвојио као значајан пројекат, који је брзо стекао репутацију и успех у друштву. Од стране појединих критичара оцењен је као „један од најбољих журнала које је свет до тада видео“.¹⁵ Под уредништвом Џона Филипса и његових наследника *Monthly Mercury* наставио је да излази наредних пола века.

Чињеница која уноси недоумицу истраживачима је да се на првој страни овог часописа налази одштампано „са оригинала објављених у Хагу, с дозволом државе Холандије и Западног Фрејзланда“. Та чињеница покренула је нагађања о оригиналности самог часописа и извора на којима се његов енглески приређивач позивао. По ауторима с почетка XIX века *Monthly Mercury* највећим делом је представљао предложак превода с француског оригинала уз допуне Филипса о приликама у Енглеској.¹⁶ Они који су се позивали на ту тврдњу правдали су је Филипсовим познавањем француског језика. По њима Филипс је могао да користи литературу и вести на том језику, настојећи да умањи његов допринос енглеском журнализму крајем XVII века. Међутим, наведена чињеница никако није умањила успех који је журнал остварио у Енглеској, али је оставио отворено питање оригиналности његове појаве, али и коментара.

Питање оригиналности *Monthly Mercury*-ја не умањује значај доприноса Џона Филипса самом журналу. Судајући по стилу и подацима, те начину на којих их је презентирао, много је прихватљивија тврдња да је Филипс идеју и концепцију журнала преузео од одређеног прототипа, могуће и на француском језику, али је његово извештавање особено енглеском културном подручју, засновано на њему доступним подацима и изворима и презентира информације за које је постојало интересовање у енглеској јавности. Све наведене чињенице утицале су и на начин коментарисања прилика у југоисточној Европи,

¹³ Never did genius and invention, all that is profound in research, or rich and commanding in language, or capacious and magnificent in poetry, so much abound among us. This was the age of grave and honourable manners, and of real politicians and statesmen; William Godwin, *Lives of Edward and John Philips, nephews and pupils of Milton*, (London: Printed for Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, Paternoster-row, 1815), 266.

¹⁴ Исто, 269.

¹⁵ Исто, 269.

¹⁶ Исто, 271.

које, уколико би биле тумачене по француским изворима исте епохе, укључујући и штампане, не би на исти начин биле конципиране. На прихватању француског предлошка инсистирао је биограф Џона Филипса с почетка XIX века, Вилијем Годвин. Данас се, међутим, могу навести оправдани докази који указују на супротно. *Иѕћоријска ѿсма* на која се Вилијем Годвин позива као на прототип *Monthly Mercury*-ја (у оригиналу *Lettres historiques contenant ce qui se passé de plus important en Europe, et les réflexions nécessaires sur ce sujet*), почела су да излазе од 1692. у форми журнала, који је био штампан два пута годишње.¹⁷ Њихов први уредник био је Жан ду Мон пасионирани ерудита и путник, који је једно време боравио у Османском царству.¹⁸ Главни аргумент који оспорава Годвинову тврдњу је да су *Иѕћоријска ѿсма* била две године млађа од првог броја *Monthy Mercury*-ја, и почињу да излазе тек после повратка Ду Мона у Француску.

Приоритети као одраз потребе политичког тренутка: начин извештавања *Monthy Mercury*-ја о приликама у југоисточној Европи

У бројевима *Monthly Mercury*-ја за 1691. дешавања у југоисточној Европи третирана су у истом поглављу са оним у Аустрији (Хабзбуршкој монархији). За то има реалног оправдања јер су се из угла потребе обавештавања енглеске јавности најзначајније вести које су се тицале југоисточне Европе односиле на дешавања у Великом турском рату (1683–1699). Након пропасти сепаратних преговора 1687. у његов ток

¹⁷ Kosić, *Diplomatija u službi kapitala*, 20. *Иѕћоријска ѿсма* излазила су од јануара 1692. до јуна 1728. У том периоду објављено је укупно 73 тома. Видети: *Dictionnaire des journaux 1600-1789*, на сајту: <http://dictionnaire-journaux.gazettes18e.fr/journal/0822-lettres-historiques> (приступљено 08. 02. 2017).

¹⁸ Жан ду Мон рођен је у Француској средином XVII века. Незадовољан напредовањем у каријери и друштву, напустио је Француску. Његова најзначајнија дела објављена су након повратка с путовања. Најзначајније дело које се односи на Османско царство и Левант је: *Voyages en France, en Italie, en Allemagne, à Malte, et en Turquie*, vol. I-IV (La Haye: Chez Etienne Foulque, & François l' Honoré, Marchands Libraries, 1699,) посебно томови III и IV. Поједини исписи његових писма објављени су на српском језику у: Радован Самарџић, *Београд и Србија у сћисима француских савременика XVI-XVII век* (Београд: Историјски архив Београда 1961), 249-261. О његовој биографији видети: *Иѕћо*, 106-108. У исто време Ду Мон објавио је и *Mémoires politiques pour servir à la parfaite intelligence de l'histoire de la Paix de Ryswick*, vol. I-IV (La Haye: Chez Etienne Foulque, & François l' Honoré, Marchands Libraries, 1699). Његовом каснијем опусу припадају: *Recherches modestes des causes de la présente guerre, en ce qui concerne les Provinces Unies* (La Haye: Chez Guillaume de Voys, Marchand Librairie, 1703), *Recueil de traités d'alliance, de paix, et de commerce entre les rois, princes, et états, depuis la Paix de Münster*, vol. I-II (Amsterdam: Chez François l' Honoré, 1710), *Les Soupirs de l'Europe à la vue du projet de paix contenu dans la harangue de la reine de la Grande-Bretagne* (1712; без напомене о издавачу) и *Batailles gagnées par le Prince Eugène de Savoie* (La Haye, 1720; без напомене о издавачу) из којих су делови који се односе на битку код Сенте (1697) на српском језику објављени у: Самарџић, *Београд и Србија у сћисима француских савременика*, 262-269. Његово најцитираније дело представља обимни осмотомни рад: *Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traités de paix, d'alliance, &c., faits en Europe, depuis Charlemagne jusqu'à présent*, vol. I-VIII (Amsterdam: Chez P. Brunel, et J. Wetstien, et G. Smith, 1726-1731).

умешале су се Енглеска и Холандија, док су након доласка Вилијема III на енглески престо обе државе настојале да усагласе своју политику према том делу Европе. Иста чињеница нагло је привукла пажњу енглеске јавности, што је приређивач *Monthly Mercury*-ја настојао да искористи у сврху даље популаризације свог часописа. О дешавањима на овом ратишту јавност у Енглеској била је редовно обавештавана захваљујући и вестима које су слате из Беча одређеним круговима у Лондону.

Од већег значаја је начин на који је енглески „новинар“ презентирао односе у врху османске власти током године када долази до смене султана, што је претило да се одрази и на сам исход Великог турског рата. Пажњу за дешавања у османској држави додатно је појачала чињеница да је Деветогодишњи рат (1688–1697), у коме се Француска супротставила савезу неколико држава, директно погађао енглеске интересе не само на Континенту већ и на Леванту. Немачка војска била је растрзана на два ратишта, док је граница с Османским царством 1691. враћена на позицију од пре продора немачке војске на Балкан 1688–1689. Уколико би мир између Порте и Свете лиге био закључен то би војсци Леополда I омогућило да усмери сву своју ефективу на границу с Француском. Интервенција на постизању мира која је дошла из ове државе у историји енглеско-османских односа отворила је ново поглавље. Дипломатија и трговачки интереси умрежени у Левантској компанији која је пословала на територији Османског царства¹⁹ представљали су довољне разлоге који су јој дефинисали приоритете у извештавању енглеске штампе о приликама у Европи.

О значају дешавања у југоисточној Европи за енглеску јавност говори и чињеница да је након сваког описа дешавања у тим државама следио обавезан коментар у виду поднасловa „*Reflections upon the Advice from Germany and Turkey*“, где је оновремени новинар у својству коментатора настојао да изнесе властито виђење прилика. Историчару стоји да претпостави који су се све извори информација налазили њему на располагању. Извештаји енглеских амбасадора у Истанбулу су један од најважнијих, али су и морнари, односно заповедници бродова који су у Енглеску стизали с Леванта, исто тако могли бити доносиоци важних информација. Трговци и путници такође. Не објављујући свој извор информација новинар *Monthly Mercury*-ја у анализи догађаја у југоисточној Европи и Леванту током 1691. исказао је истовремено и властито разумевање тог дела света.

Султан Сулејман II (1687–1691) умро је неочекивано 12. јуна 1691. Његова смрт изазвала је сумњу одређених кругова да је био отрован. У року од неколико сати по његовој смрти за новог султана прогла-

¹⁹ О овој компанији детаљније у: Kocić, *Diplomatija u službi kapitala*, 90–94. Видети и: Ista, „Trgovina Engleske sa Levantom u doba Velikog turskog rata (1683–1699)“, *Beogradski istorijski glasnik* 6 (2015): 141–154; Ista, „Engleska i Porta od mira u Sremskim Karlovcima do Jedrenskog događaja“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 46 (2014): 223–237.

шен је Ахмед II (1691-1695).²⁰ О смрти Сулејмана II и догађајима који су непосредно за тим уследили енглески двор био је обавештен захваљујући писму тада већ бившег амбасадора у Истанбулу, Вилијема Трамбула (1686-1689)²¹ од 15. јуна 1691. Први коментар о султановој смрти у *Monthly Mercury*-ју појавио се у његовом броју за август 1691, али и тада приређивач није био сигуран у истинитост те информације. Он је исти догађај довео у везу с мировним преговорима, уз навод да ће нови султан као прву меру коју би могао преузети био пристанак на мир с Леополдом I.²²

Убрзо након избора Ахмеда II за султана, Османлије су се суочиле с катастрофалним поразом у бици код Сланкамена.²³ Битка која је довела у питање опстанак тек успостављеног султана на власт за енглеску јавност имала је значај могућег увода у нову рунду мировних преговора и најаву скоријег мира, који би султан под притиском јавности морао да склопи. Коментатор *Monthly Mercury*-ја посебно је био заокупљен погибѝом великог везира. Иста чињеница изазвала је нагађања о његовом наследнику и особинама којима би он морао да располаже да би се одупро притисцима које је носио његов положај. Чињенице које у коментару износи указују на то да је он био обавештен о владајућим круговима у османској држави, што се посебно примећује у његовој тврдњи о могућем повратку на власт Мехмеда IV, свргнутог у побуни 1687.²⁴ или евентуално његовог сина. Најзначајније питање било је да ли ће Ахмед II успети да се одржи на власти, али и однос нове власти према миру, посебно стављајући акценат на деловање амбасадора Француске у Истамбулу Пјера-Антоана де Кастањера, маркиза од Шатонефа,²⁵ за кога је у *Monthly Mercury*-ју објављено да је

²⁰ Kocić, *Turska u међународним односима*, 76-77.

²¹ О њему детаљније видети: Marija Kocić, „Englesko-osmanski odnosi u vreme ambasadora Viliјема Trambula (1686-1691)“, *Prilozi Istorijskog instituta u Sarajevu* 42 (2013): 43-68.

²² In short, if the News of the Grand Siegnior's Death be true, it may very much forward a Treaty of Peace. Considering the Condition of the People of Turkey, a new Master cannot take a better course to procure the Affection of the People, then by presenting .em with a Peace at the beginning of his Reign, as having so long sigh'e after repose; *TMM... For the Month of August 1691*, 297.

²³ Kocić, *Turska u међународним односима*, 85-88. Видети и: Владимир Абрамовић, *Бишка код Сланкамена 1691. године*, докторска дисертација (Београд: Филозофски факултет, 2015). Овде је наведена литература претежно на немачком језику.

²⁴ Kocić, *Turska u међународним односима*, 21-27. Овде је наведена литература која указује да су последице свргавања Мехмеда IV 1687. имале одраза и на прилике у овој држави наредне године, те да су његове присталице у то време настојале да доведу на власт његовог сина, уместо Сулејмана II.

²⁵ Именован је за амбасадора у Османском царству 1689. након изненадне смрти Пјера Жирардена јануара те године. На положају амбасадора остао је до 1699, иако је Версај раније исказао незадовољство његовим вођењем послова. О њему видети: Никола Самарѝић, *Француска и Турска, 1687-1691* (Београд: Историјски институт, 1992), 42-44; одредница: „Pierre-Antoine de Castagnéry marquis de Chateauneuf (1647-1728)“ на сајту Националне библиотеке Француске (*Bibliothèque nationale de France*) http://data.bnf.fr/16181305/pierre-antoine_de_castagnery_marquis_de_chateauneuf/ (приступљено

страдалом великом везиру дао велике суме новца.²⁶ Поређењем извештаја које је Трумбул слао у Лондон може се закључити да је новинар *Monthly Mercury*-ја био упознат с њиховим садржајем и да је управо на њима, као примарном извору, заснивао своје коментаре.²⁷ Његова тумачења базирана на озбиљним, за историјска истраживања прворазредним изворима, указују на то да су се већ у том периоду у концепцији политичке штампе издвојили одређени принципи, пре свега о веродостојности података. Новинар *Monthly Mercury*-ја поједине чињенице износи с дозом резерве, допуштајући себи да буде ригорозан тек у тврдњама које се односе на питање наставка рата или склапања мира. Управо је за то енглеска јавност била највише заинтересована, јер је њој ишло у прилог склапање мира Порте са Светом лигом. Остали подаци које новинар у својим коментарима износи не само да одржавају степен његове информисаности већ служе да оправдају главни захтев енглеске јавности о потреби познавања прилика у југоисточној Европи.

09. 02. 2017). О његовом деловању на положају амбасадора: Косић, *Turska u међународним односима*, 42 и даље.

²⁶ The Affairs of Turkey cannot be in a worse Condition; nor could the late Victory have happen'd in a more proper time to put that Empire in a greater Confusion, that ever has befallen it, for these many years. They have now a new Sovereign, but lately ascended the Throne, who knows not well what it is to command, avanc'd only by Favour, and by the Credit of Grand Visier, who to bring his Design about, has been forc'd to put to death and banished several persons that were for the Restoration of Mahomet IV, or for seting up his Son. If the Grand Visier be dead, as it is given out, then is the Grand Seignior without any support, and it will be a hard matter for him to keep the People within the Bounds of their Obedience, who are prone to rebel upon ill Success; and who will infallibly be incens'en by the dispossess'd Sultan's Friends, who never do their work better then in times of Trouble. If the Grand Visier be not dead, ti will be difficult for him to avoid the Punishment, which in Turkey is usually inflicted upon ill Success, and to bring it so to pass, that all his preceding good Services shall counterpoise the Loss which the Ottoman Empire sustains by the last unfortunate Battle. I say, the Loss which it sustains; for it is sure, that he it was who overpersuaded the Grand Seignior to continue the War; by assuring him, that Fortune began to declare her self on his side, and would not fail to favour him for the future. It is also true, that the Visier was all along in League with the French Ambassador, from whom he receiv'd a considerable Pension, to oblige him not to consent to a Peace, which could but be very disadvantageous to the Most Christian King. And therefore this prime Minister must have a very great Reputation, a quick Genius, and a great deal of good Fortune to bring himself off from all the Dangers that a beset him. Nor do I see but one way, which is, to make a Peace with all the speed he can. All the World knows, that the Grand Seignior's Subjects have a long time sighed after Repose, and there is no better way to gain their Favour then by procuring it; *TMM, vol. II, n° 9, For the Month of Septrember 1691*, 337.

²⁷ The Vizir being inform[e]d of his Appro[a]ching death, departed from Adria[no]ple in great hast, with those few Souldiers he had (hardly 4000) to prevent all Designs among t[he]m of Setting up t[h]e Deposed Sultan Mahomet, or one of his Son[n]s; For t[h]e Elder of w[hi]ch (Mustafa) both t[h]e Army & People were generally Disposed, And would have obtan[e]d it in all probability, in case this Death hav[e] happ[e]ned before the left t[h]is Towne. The Vizir's Interest was against any one of this Family, & so be obtain[e]d of t[h]e Muftee & those others of t[h]e Law, whome he left behind him att Adria[no]ple for that purpose to Declare Achmett t[h]e young[e]r Bro[the]r of [h]e Deceas[e]d, to be G[ran]d Seign[o]r; *TNA, SP, 97/20, 182r; Истамбул, 15. јун 1691; Вилијем Трумбулерлу од Нотингема*.

Док је коментаре о приликама на ратишту у Угарској новинар *Monthly Mercury*-ја могао да заснује на извештајима који су у Лондон стизали другим путем (углавном из Беча и немачких држава), о приликама у врху османске власти он је могао да се информише на ограниченији начин. Анализа његових коментара и извештаји енглеских представника који су у то време боравили у Истамбулу, од чега су од пресудног значаја писма Вилијема Трумбула, али и секретара амбасаде Томаса Кука, који је на овај положај дошао 1675, указују на то да је део тих извора проналазио пут до овог новинара. Доказ томе пружа опис уласка новог енглеског амбасадора Вилијема Хасија у Истамбул 27. јуна 1691. и начин на који је био примљен код османских званичника, а који се појавио у броју за октобар 1691.²⁸ Међу осталим документима у фасцикли *State Papers Foreign, 97-Turkey* н° 20 налази се и извештај који је својом руком написао Вилијем Хаси 27. јуна 1691. о пријему који је тог дана приређен њему у част.²⁹

Да се *Monthly Mercury* у својим извештајима о југоисточној Европи ослањао на писма која је добијао од енглеских представника у Истамбулу говори и чињеница да је у истом броју објављена вест да се гроф Фердинандо Луиђи Марсиљи који је послат у Беч по нове инструкције вратио у Истанбул, што је од стране енглеског новинара протумачено као повољно за убрзавање мировних преговора.³⁰ Гроф Марсиљи представља једну од кључних фигура у преговорима вођеним с Портом у том периоду, а од посебног је значаја чињеница да је он прикључен мисији Вилијема Хасија као његов секретар и тиме добио положај секретара енглеске амбасаде у Истанбулу.³¹ Његов ангажман представља и искорак из праксе коју је енглеска влада примењивала у својим односима с Портом, јер је она имала старо особље у довољној мери извештено тим пословима. Међутим, Славна Револуција као једну од последица изазвала је и смену дипломата. Они који су припадали „старом режиму“ били су уклоњени, док је нова власт на њихова места доводила себи одане људе.

Да је Џон Филипс био главни творац вести које су објављиване у *Monthly Mercury*-ју, а тичу се југоисточне Европе примећује се по селекцији приоритета које је сматрао потребним да издвоји и проко-

²⁸ TMM, vol. II, n° 10, *For the Month of October 1691*, 363–364.

²⁹ TNA, ST, 97/20, f. 187r; Истанбул, 27. јун 1691; Вилијем Хаси државном секретару.

³⁰ TMM, vol. II, n° 10, *For the Month of October 1691*, 364.

³¹ Гроф Фердинандо Луиђи Марсиљи (1658–1730) рођен је у Болоњи, где је и стекао образовање. Студирао је природне науке, астрономију и математику. Широко образовање омогућио му је улазак у дипломатију, посебно од када је 1682. године је ступио у службу хабзбуршког цара Леополда I. Од тада потиче и његово интересовање за прилике у Османском царству, посебно за његов положај у југоисточној Европи. По том питању творац је неколико дела која се тичу разграничења или прилика у том делу Европе. Најзначајније је, међутим објављено тек након његове смрти 1732. и носи наслов: *L'Etat militaire de l'Empire Ottoman, ses progrès et sa décadence*, vol. I–III (La Haye – Amsterdam: Chez Perre Gosse, &c. – Chez Herm. Uytwerf &c., 1732). О деловању грофа Марсиљија у склопу енглеске дипломатске мисије у Истамбулу видети: Косић, *Turska u међународним односима*, 21 и даље.

ментарише. Због тога је њега посебно привлачило колебање у утицају и полугама политичких струја на Порти, на начин како их је он успео разумети. Кроз своју анализу, Филипс је настојао да се прикаже као познавалац прилика, перципирајући односе у османском друштву на начин на који су они били успостављени у енглеском политичком систему. Отуда његово посебно инсистирање на постојању „партија“, другим речима, струја у врху османске власти.

Када је октобра 1691. коначно прихваћена вест о страдању великог везира у бици код Сланкамена, *Monthly Mercury* је нашао за сходно да је потврди.³² Једна од најзначајнијих последица била је по њему дискредитовање француског утицаја на Порту, за који је веровао да је тиме смањен на минимум.³³ Филипс је у присталицама и противницима Ђуприлића уједно препознао две сукобљене струје које су се бориле за доминацију над султаном у остваривању надмоћи у политичком систему. Погибија великог везира, који је у устројству власти, као и дипломатије, представљао централну фигуру била је довољно јак изазов за Филипса да се упусти у предвиђања у последице које је она носила.

Штету интересима енглеске дипломатије на Леванту у том периоду нанела је неочекивана смрт Вилијема Хасија. Тиме је он постао други дипломата кога је послала Енглеска, а који је у кратком року напрасно преминуо у својој мисији у Османском царству. То је у исто време истакло значај грофа Марсиљиа у енглеској амбасади у Пери. Вест о томе објављена је у броју *Monthly Mercury*-ја за новембар 1691.³⁴ Прва вест која се не односи на прилике у Великом турском рату, већ на дешавања у османској држави која је објављена у броју за децембар односила се на обимне војне припреме које је преузела власт, због чега су били расписани нови порези.³⁵ Филипс је одлуку Порте да настави рат, по њему очитој на основу припрема вршених у тој држави, у прво време настојао да ублажи сматрајући их потенцијалним поводом побуне, до које је могло доћи у османској држави. За то је кривио лоше здравствено стање султана, који у случају да изненада премине није имао мушких наследника у одговарајућој доби који би га могли наследити. Као реална могућност у том случају потомак Мехмеда IV Ловца (1648–1687), који је у то време још био увек жив, држан у изолацији у сарају, могао би да дође на власт.³⁶ Управо султанова инерт-

³² There is no longer any doubt, but that the Grand Visier was kill'd at the Battel of Slankemen, as well, as those other Officers mention'd in the preceding Mercury. This Loss is so much the greater, because there is no person in all the Ottoman Empire that is worthily: fit to supply his place. Neither is it known, whether there be any one that will take upon in so weighty a Burthen, in a Conjunction so ticklish, and after the Ministry of *Cupergli*, who was the most expert person in all the Ottoman Empire; *TMM*, vol. II, n° 10, For the Month of October 1691, 364.

³³ *TMM*, vol. II, n° 10, For the Month of October 1691, 369.

³⁴ *TMM*, vol. II, n° 10, For the Month of November 1691, 403.

³⁵ *TMM*, vol. II, n° 12, For the Month of December 1691, 448.

³⁶ For a Court, as among Gossips, the absent are always in the wrong; but the Grand Visier knows he must not stay with the Grand Siegnior if the War continue; and that which

ност и заокупљеност елементарним животним функцијама, јелом и пићем, истакла је по новинару у још већој мери улогу великог везира у политичком животу османске државе.³⁷

Закључак

Часопис *Monthly Mercury* појавио се у врло значајном раздобљу енглеске историје, током кога је жеља за новинама пробудила у овом друштву феномен мобилности до тада непознатих размера. Жив политички живот, фрагментиран на две главне политичке струје (виговце и торијевце) наметао је потребу за редовним информисањем у околностима у којима је ту улогу, услед стања технолошког напретка једино могла да преузме штампа. У таквом расположењу појавио се у енглеском друштву месечник *Monthly Mercury* који је јавност обавештавао о свим важним дешавањима у Европи. Југоисточна Европа и Левант стекли су за њу двоструки значај. У години која је предмет анализе овог истраживања овај регион добио је на важности пре свега због актуелног рата Аустрије и Порте, који се издвојио у лош контрапарт рату који је 1689. избио у Западној Европи. Због властитих интереса, који се већ у том периоду могу дефинисати као „национални“, јавност у Енглеској постала је у већој мери у односу на претходни период заинтересована за дешавања у Деветогодишњем рату, него што је привлачило њено занимање ток Великог турског рата, чијем су се скором крају поједини кругови у тој држави искрено надали. Управо је на тим основама конципирано извештавање *Monthly Mercury*-ја о дешавањима у југоисточној Европи, уз посебно потенцирање прилика у врху османске власти.

makes him more ardently desire that he may not stir from his Master, is the ticklish Condition of the Grand Seignior's Health, which is such, that people begin to be afraid to his Life. Now it is impossible but great Alternations must happen in the Turkish Empire. should the Grand Seignior dye suddenly; for that having no Children that are of Age to succeed him, and the depos'd Sultan being yet alive, and having s Son that is of years to govern, a thousand Accidents would happen that would change the Face of Affairs after a strange manner: Therefore it concerns the Grand Visier to stick close at Court, and to have a watchfull Eye over these great Revolutions that threaten the Empire, and to take care of his own Interests; *TMM, vol. II, n° 12, For the Month of December 1691, 448.*

³⁷ У коментару за месец децембар 1691. новинар *Monthly Mercury*-ја примећује: I am convinc'd that the Turks most ardently wish for Peace, and that the Grand Visir in particular, has all the Reason in the World to desire it: It will be a means to settle him in his Power, and to fix him in the good Opinion of the People, and to preserve his Life, which is otherwise in danger, if the War continues: There is likelihood that it will prove Successless to the Infidels; and if he happens to lose a Battel, his Head must pay for the Loss, and it has been the hard Fate of his Predecessors. It may be objected, perhaps, that the Grand Visier is not the Grand Seignior; that the first may wish for Peace, but that the Question is, whither the other desire it; and then we must not flatter our selves, that it will be concluded so soon. But to omit the common Argument, that it is as much the Grand Seignior's Interest to make a Peace, as the Grand Visier's; 'tis sufficient to observe, that the prime Minister is the Person, who properly governs the *Ottoman Empire*; the Grand Seignior never minding any thing but his Amours, and his Eating and Drinking; *TMM, vol. II, n° 12, For the Month of December 1691, 452.*

МАРИЈА В. КОСИЋ

**EARLY MODERN PRESS AS A RELEVANT HISTORICAL
SOURCE:
THE EXAMPLE OF MONTHLY MERCURY REPORTING ON
SITUATION IN SOUTHEAST EUROPE DURING 1691**

ABSTRACT: The magazine *Monthly Mercury* appeared in a very significant period of English history, when need for news aroused in the society phenomenon of mobility of unprecedented scale. Vivid political life, fragmented into two main political currents (Whigs and Tories), imposed need for regular informing under circumstances when that role, due to level of technological development, could be taken over only by press. In such an atmosphere, in English society appeared a monthly titled *Monthly Mercury* and informed English public on all important events in Europe. Southeast Europe and Levant had double importance for it. In the year that is subjected to analysis in this research, this region was additionally important primarily due to ongoing war between Austria and the Porte, the one that made infamous counterpart to the war that broke in Western Europe in 1689. Because of own interests, that even in that period can be defined as „national“, public in England became, more than in previous period, interested in events of Nine Years' War, much more than it was interested in developments in Great Turkish War, with certain circles in that country hoping for its imminent end. That is exactly the basis on which was constructed reporting of *Monthly Mercury* on events in Southeast Europe, with special emphasis on situation in highest ranks of Ottoman authorities.

KEY WORDS: Press, *Monthly Mercury*, historical source, England, Great Turkish War.

ПОДАЦИ О АУТОРИМА

ДР СТЕФАН И. АНЧЕВ, ВЕЛИКОТРНОВСКИ УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. ЂИРИЛО И МЕТОДИЈЕ”, ВЕЛИКО ТРНОВО, РЕПУБЛИКА БУГАРСКА

ДР МИХАЕЛ Т. АНТОЛОВИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ, ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ, СОМБОР, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ДР АНДРЕЈ В. БАРАНОВ, КУБАНСКИ ДРЖАВНИ УНИВЕРЗИТЕТ, КРАСНОДАР, РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

ДР ДУМАНГУЛ М. БАЗАРБЕКОВА, КАЗАХСКИ АРГОТЕХНИЧКИ УНИВЕРЗИТЕТ С. СЕЈФУЛЛИНА, АСТАНА, РЕПУБЛИКА КАЗАХСТАН

АЛИМА Т. ЖИЛКАЈДАР, КАЗАХСКИ АРГОТЕХНИЧКИ УНИВЕРЗИТЕТ С. СЕЈФУЛЛИНА, АСТАНА, РЕПУБЛИКА КАЗАХСТАН

ДР МИЛИВОЈ Д. БЕШЛИН, УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, ИНСТИТУТ ЗА ФИЛОЗОФИЈУ И ДРУШТВЕНУ ТЕОРИЈУ, БЕОГРАД, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ДР МОМИР Б. САМАРЦИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, НОВИ САД, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ДР ЗДРАВКО М. ДЕЛЕТИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, КОСОВСКА МИТРОВИЦА, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ДР КАТИНА З. ДИМИТРОВА, ВЕЛИКОТРНОВСКИ УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. ЂИРИЛО И МЕТОДИЈЕ”, ВЕЛИКО ТРНОВО, РЕПУБЛИКА БУГАРСКА

ДР ПРЕДРАГ Н. ДРАГОЈЕВИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, БЕОГРАД, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ДР ДАЛИБОР М. ЕЛЕЗОВИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, КОСОВСКА МИТРОВИЦА, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ДР НАТАЛИЈА Е. ГУРИНА, ВОЛГОГРАДСКИ ДРЖАВНИ ДРУШТВЕНО-ПЕДАГОШКИ УНИВЕРЗИТЕТ, МИХАЈЛОВКА, РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

ДР ЈУРИЈ М. ХАДАЛИН, ИНСТИТУТ ЗА НОВИЈУ ИСТОРИЈУ, ЉУБЉАНА, РЕПУБЛИКА СЛОВЕНИЈА

ДР РАВИЛЈА Р. ХИСАМУТДИНОВА, ОРЕНБУРШКИ ДРЖАВНИ ПЕДАГОШКИ УНИВЕРЗИТЕТ, ОРЕНБУРГ, РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

ДР ВЯЧЕСЛАВ А. ИВАНОВ, КИЈЕВСКИ НАЦИОНАЛНИ УНИВЕРЗИТЕТ ТАРАС ШЕВЧЕНКО, КИЈЕВ, РЕПУБЛИКА УКРАЈИНА

ДР МАРИЈА В. КОЦИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, БЕОГРАД, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ДР ЕЛЕНА И. КУБРАКОВА, ВОЛГОГРАДСКИ ДРЖАВНИ ДРУШТВЕНО-ПЕДАГОШКИ УНИВЕРЗИТЕТ, МИХАЈЛОВКА, РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

ДР НИНА С. МАРКОВИЋ КХАЗЕ, ЦЕНТАР ЗА ЕВРОПСКЕ СТУДИЈЕ, АУСТРАЛИЈСКИ НАЦИОНАЛНИ УНИВЕРЗИТЕТ, КАНБЕРА, КОМОНВЕЛТ АУСТРАЛИЈА

ДР МАРИЈА И. МАТЈУШЕВСКАЈА, ИСТОРИЈСКО-ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ МОГИЉЕВСКОГ ДРЖАВНОГ УНИВЕРЗИТЕТА АРКАДИЈА КУЛЕШОВА, МОГИЉЕВ, РЕПУБЛИКА БЕЛОРУСИЈА

ЈЕЛЕНА З. МИЛИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, НИШ, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ИВИЦА С. МЛАДЕНОВИЋ, ЦЕНТАР ЗА СОЦИОЛОШКА И ПОЛИТИЧКА ИСТРАЖИВАЊА, ПАРИЗ, РЕПУБЛИКА ФРАНЦУСКА

ДРАГОЉУБ М. КАУРИН, УНИВЕРЗИТЕТ У НОТИНГЕМУ, НОТИНГЕМ, УЈЕДИЊЕНО КРАЉЕВСТВО ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ И СЕВЕРНЕ ИРСКЕ

ДР ШЕРБО С. РАСТОДЕР, УНИВЕРЗИТЕТ ЦРНЕ ГОРЕ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, НИКШИЋ, ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ, ПОДГОРИЦА, РЕПУБЛИКА ЦРНА ГОРА

ДР ЈАКОВ Г. РИЈЕР, ИСТОРИЈСКО-ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ МОГИЉЕВСКОГ ДРЖАВНОГ УНИВЕРЗИТЕТА АРКАДИЈА КУЛЕШОВА, МОГИЉЕВ, РЕПУБЛИКА БЕЛОРУСИЈА

ДР ВОЛФГАНГ Р. РОРБАХ, ЕВРОПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, УНИВЕРЗИТЕТ У БЕЧУ, БЕЧ, РЕПУБЛИКА АУСТРИЈА

ДР АЛЕКСАНДАР Д. СТАМАТОВИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, ПАЛЕ, РЕПУБЛИКА СРПСКА, БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

ДР САША Д. СТАНОЈЕВИЋ, УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ, КОСОВСКА МИТРОВИЦА, РЕПУБЛИКА СРБИЈА

ДР ФИЛИП Д. ШКИЉАН, ИНСТИТУТ ЗА МИГРАЦИЈЕ И НАРОДНОСТИ, ЗАГРЕБ, РЕПУБЛИКА ХРВАТСКА

ДР СРЃАН Р. ВУКАДИНОВИЋ, ЦЕНТАР ЗА ДРУШТВЕНА ИСТРА-
ЖИВАЊА, ПОДГОРИЦА, РЕПУБЛИКА ЦРНА ГОРА

ДР ЈУРИЈ В. ШАХИН, ИНСТИТУТ ЕКОНОМИЈЕ И ПРАВА,
СЕВАСТОПОЉ, РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

CIP – Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд
930.1(082)
316.722(082)
МЕТОДОЛОШКИ изазови историјске науке : тематски збор-
ник
међународног
значаја / уредили и приредили Здравко Делетић, Далибор
Елезовић.
- Косовска
Митровица : Филозофски факултет Универзитета у
Приштини,
2018 (Краљево :
Graficolor). - XIV, 437 стр. ; 24 cm
Радови на срп.и рус. језику. - Текст ћир. и лат. - Тираж 300.
- Стр.
X-XIV : Предговор / Здравко Делетић, Далибор Елезовић. -
Подаци
о
ауторима: стр. [438-439]. - Напомене и библиографске ре-
ференце уз
текст. -
Библиографија уз већину радова рад. - Резимеи, Summaries.
ISBN 978-86-6349-109-0
а) Историографија - Зборници б) Историја - Методологија -
Зборници с)
Мултикултуралност - Зборници
COBISS.SR-ID 267610124